

Miňo, Martin

Prievidzský hrad, jeho lokalizácia, súčasný stav bádania a perspektívy ďalšieho výskumu

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 309-318

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140718>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Prievidzský hrad, jeho lokalizácia, súčasný stav bádania a perspektívy ďalšieho výskumu

MARTIN MIŇO

Abstrakt: Štúdia o lokalizácii hradu v Prievidzi má za cieľ v prvom rade znovu interpretovať nálezové okolnosti zo staršieho výskumu na Mariánskom Vŕšku v Prievidzi vo svetle historických prameňov ako aj zhromaždiť doterajšie poznatky o hrade v Prievidzi. Tieto poznatky sú v práci spájané do kontextu s tendenciami v hradnej architektúre najmä v slovenskej časti vtedajšieho Uhorska ako aj v Českých zemiach. Na záver je tu pokus o hypotetickú, typovú rekonštrukciu vychádzajúcu ako z nálezových okolností, tak z výsledkov výskumov iných autorov na hradoch a menších fortifikáciách podobného typu.

Kľúčové slová: Prievidza – zaniknutý hrad – lokalizácia – zhodnotenie – interpretácia.

Prievidza Castle, its Localisation, Current State of Research and Perspectives for Further Research

Abstract: The primary objective of the study of the localisation of Prievidza Castle is to re-interpret the circumstances in which finds were made in the course of previous research at the Mariánský Vŕšok hill in Prievidza in the light of historical sources, and to bring together existing information on Prievidza Castle. This information is then compared with trends in castle architecture, particularly in the Slovak region of the former Hungarian lands, as well as in the Czech lands. The article also attempts a hypothetical type-reconstruction of the castle, based on find circumstances and on the results of research carried out by other experts at castles and minor fortifications of similar types.

Key words: Prievidza – former castle – localisation – assessment – interpretation.

Historické pramene hovoria o existencii hradu v Prievidzi, ktorý bol centrom hradnej župy – špánstva. Je známy aj rozsah jeho domína do ktorého spadali chotáre: Prievidza, Nováky, Laskár, Podhradie, Veľká a Malá Lehota, Koš, Cígeľ, Sebedražie, Necpaly, Nedožery, Brezany, Veľká a Malá Lehôtka, Veľká a Malá Čausa, Lipník, Brusno, Chrenovec, Jalovec, Morovno, Rážtočno a Handlová (Mišík 1971, 18). Presná lokalizácia hradu, ako aj jeho datovanie však nie je úplne jasné.

Zo skromných písomných prameňov, ktoré boli dlho jediným dôkazom jeho existencie, je možné približne ohraničiť dobu, kedy mala Prievidza svoj hrad. Zo súpisu majetkov zoborského opátstva z roku 1113 vyplýva, že v tomto období ešte Prievidza podliehala pod správu bojnického hradu, keďže hrad v Prievidzi sa tu nespomína. Na prelome 12. a 13. storočia sa však situácia zmenila, hospodárska a politická situácia si vyžiadala vznik nového hradného obvodu, ktorý sa musel vyčleniť z územia pôvodne spravovaného Bojnicami. Je pravdepodobné, že tento nový obvod bol založený práve v Prievidzi, aby umožňoval kontrolu nad krajinskými a vicinálnymi cestami, spomínanými v písomných prameňoch z 13. a 14. storočia, ktoré sa tu stretávali a ku ktorým bol v obdobiach vysokého stavu rieky Nitra sťažený prístup z Bojníc. Dôležitosť ciest stretávajúcich sa v Prievidzi, potvrdzujú aj tri mýtné stanice, sústredené na pomerne malom území v blízkosti Prievidze – konkrétne v Rážtočne, Nedožeroch a aj v samotnej Prievidzi. Práve kvôli ochrane týchto ciest a správe územia nastala potreba vybudovať hrad v Prievidzi už 12. storočí. (Juck 1983, 32). V roku 1276 vydal kráľ Ladislav IV. donačnú listinu na prievidzskom hrade. Táto listina je najstarším prameňom spomínajúcim hrad, ktorého dejiny boli síce krátke, ale nepokojné. Hradu aj titulu kráľovského comesa sa zmocnil Peter z rodu Hunt-Poznanovcov, ktorý spolu so svojimi bratmi pustošil okolie, ale ich nájazdy smerovali aj do vzdialenejších častí stredného Slovenska. Trúfli si postaviť sa aj kráľovi, keď sa postavil na stranu poškodených. V roku 1289 proti lúpežným rytierom smerovala trestná výprava zvolenského župana Mikuláša, ktorý hrad dobyl a hrad sa dostal do dočasnej správy hornouhorskému magnátovi Matúšovi Čákovi. Po zmenách v období vlády Ondreja III. sa zmocnil pán Váhu a Tatier hradu natrvalo, stalo

sa tak najneskôr do roku 1308, kedy sa už spomína ako jeho kastelán v Prievidzi Ladislav Pech, Ivankov syn. Pech svojho pána zradil a bol potrestaný. Hrad už ostal v držbe magnáta do jeho smrti. Až roku 1321 ho pre kráľa Karola Róberta získal šopronský župan Omodej. Kráľ vymenoval za správcu prievidzského ale aj bojnického hradného obvodu, šľachtica zo svojej neapolskej suity – bána Gileta. Do obdobia, kedy spravoval hrad v Prievidzi on sa kladie aj jeho definitívny zánik. Hrad v súvislosti s novou územnosprávnou politikou anjouovcov stratil význam a zanikol. Muselo sa to stať pred rokom 1333, kedy sa Giletovi synovia titulujú už len ako kasteláni Bojníc a od 50. rokov 14. storočia aj Sivého kameňa. Snáď môžeme datovať zánik hradu už do roku 1321, kedy zaniká hradná fara. Jej zánik asi súvisí so zánikom, respektíve opustením hradu. V tomto roku stratil hrad význam, pretože je to rok kedy Prievidza bola povýšená na mesto so žilinským (těšínskym) právom a hrad ako správna jednotka nemal už čo spravovať. Ešte posledný raz sa hradný obvod spomína v roku 1393 v dokumente opisujúcom ohraničenie Lipovníka, kde sa spomína provincia Preuigien. Môže však ísť listinu vychádzajúcu zo starších predlôh a v tom čase už neexistujúci hradný obvod sa spomína len z tradície (Mišík 1971, 1–31; Juck 1983, 32–33).

Presnejšia lokalizácia hradu sa v týchto prameňoch nespomína. L. Juck sa domnieva, že hrad stál na Mariánskom vršku v mieste dnešného mariánskeho kostola a cintorína (obr. 1) postaveného na základe románskej stavby, kde v 15. storočí vznikol kláštor opevnený múrom s nárožnými baštami a spovednicami (Juck 1983, 42), ktoré sú na stredovekú hradnú architektúru príliš subtilnej konštrukcie. Na základe rozboru nákresov zo zisťovacieho výskumu A. Ruttkaya z roku 1963 (Ruttkay 1969) a pozorovaní v teréne je potrebné tento názor trochu poopraviť. Na juh od kostola na okraji brala zvažujúceho sa do údolia Handlovky sa nachádza kužellovitý útvar oddelený od ostatnej plochy Mariánskeho vršku polkruhovou priekopou (obr. 2, 3, 4). Na túto polohu sa upriamil spomínaný výskum, ktorý tu odhalil zvyšky stredovekej stavby, následne interpretovanej ako strážny objekt s nálezmi datovanými prevažne do 13. a 14. storočia, ale vyskytla sa staršia keramika zdobená vlnovkou, ako aj mladšie nálezy keramiky z 15. storočia a glazovaná kachlica (Ruttkay 1965, 206–207; Remiášová 1986, 73). Datovanie nálezov z tejto polohy sa pomerne presne zhoduje s obdobím existencie hradu v Prievidzi. Keď si uvedomíme, že prvá písomná zmienka o hrade je z roku 1276 a zánik sa datuje do roku 1321 respektíve pred rok 1333, ide o obdobie len o čosi viac ako polstoročie. Je to pomerne krátky čas na vybudovanie rozsiahleho hradného komplexu. Preto relatívne malá plocha kužela o ploche 30×15–17 metrov sa zdá byť dostatočná na vybudovanie veľkého hradu, aké ostatne v danom období nie sú výnimkou.

Aby sme si mohli vytvoriť predstavu o tom ako hrad v Prievidzi vyzeral a načrtnúť aspoň jeho hypotetickú rekonštrukciu musíme sa pozrieť na iné súveké opevnenia, ktoré sú zachovalejšie a lepšie preskúmané. V prvom rade si musíme uvedomiť charakter našej lokality. Ide o typ veľmi podobný tomu, čo sa v západnej Európe nazýva *motte and bailey castle*, alebo jednoducho len *motte*. Motte je drevená veža postavená na pahorku, niekedy aj umelom, občas s kamennými základmi. Môže nadväzovať na predhradie s hospodárskou, či sakrálnou funkciou (Le Goff–Schmitt 2002, 207–208). Drevené stavby boli neskôr nahradzované kamennými, niekedy bola postavená hneď kamenná veža *donjon*. Jeho vonkajšiu obranu tvorila palisáda, priekopa a val. Takýto typ feudálnych sídel sa v Sasku vyskytuje pod názvom *Rundling* (Menclová 1972, 10, 17, 274). V Čechách sa veže začínajú vyskytovať ako kráľovské hrady až v 13. storočí, jedinou výnimkou je hrad Přimda (1121). Ako prvé sa objavujú veže s okrúhlym pôdorysom v prvej polovici 13. storočia, štvorhranné veže poznáme až z druhej polovice 13. storočia, kedy sa budujú ako kráľovské hrady alebo hrady ľudí z blízkeho okolia kráľa. Veža je jediným a hlavným objektom hradu. Prvé dve, či tri podlažia bývajú kamenné a vyššie drevené. Obytné býva druhé podlažie vyhrievané krbom. Vnútorňú komunikáciu tvoria schody uložené v telese múra. Tento typ hradu sa stáva predobrazom vidieckych šľachtických tvrdíc (Durdík 1976, 221, 227). Podobne sa aj na Slovensku v 13. storočí začínajú budovať hrady tohto typu. Ustupuje refugiálny charakter hradu a začína sa do popredia tlačiť funkcia hradu ako symbolu moci, ktorý umocňoval prá-

Obr. 1. Pohľad na komplex opevneného mariánskeho kostola. Foto autor.

Abb. 1. Blick auf den Komplex der befestigten Marienkirche. Foto vom Verfasser.

Obr. 2. Pohľad na lokalitu na Mariánskom vršku od kostola. Foto autor.

Abb. 2. Blick auf die Fundstätte auf der Marienhöhe von der Kirche aus. Foto vom Verfasser.

vomoc feudála exploatovať spoločenstvá v hradskom obvode (Kučera 1974, 380). Za Belu IV. nastupuje aj vo vojenstve trend budovania hradov s malou plochou, ktorá by bola brániteľná čo najmenším počtom ľudí. Románske profánne stavby sú u nás pomerne zriedkavé, často sú hrady budované z dreva, len neskôr prestavované do kameňa. Časté sú hrady typu motte. V 13. storočí sa kráľovské hrady stavajú najmä na vyvýšených polohách nad komunikáciami. Tomuto trendu zodpovedajú hrady ako Šariš alebo Spiš (Ruttkay 1989, 69–95).

Fakt, že sa tento typ hradu stáva predobrazom malých opevnení je veľmi dôležitý, z hľadiska možnosti rekonštrukcie stavebnej technológie i výzoru týchto hradov. Dôležitejšie hrady boli totiž často prestavované a pôvodná dispozícia je zmenená, často rekonštruovateľná len hypoteticky. Na vidieckych sídlach sa však často zachovali neporušené situácie, ktoré poskytujú informácie o zástavbe, materiáloch i technológii stavby týchto opevnení. Na Slovensku vznikajú najmä po tatárskom vpáde (Kouřil–Měřínský–Plaček 1994, 129) a aj v Čechách je ich vznik datovaný najmä do druhej polovice 13. storočia a zánik prevažne do prvej polovice 14. storočia. V krajine sú umiestnené najčastejšie na drobnom ostrohu. Tak aby, bola čo najviac využitá prirodzená obrana. Prístup do tvrdze je oddelený podkovovitou alebo obežnou priekopou, niekedy viac dvojitou, prípadne nízkym valom z vonkajšej strany (Bláha 1976, 50–52; Wolf 1976, 112), ktorý asi často vznikol len uložením hliny z výkopu priekopy a nie je úmyselnou súčasťou fortifikácie. Vyskytujú sa však aj nižinné tvrdze, ktorých prirodzenú ochranu tvorí rieka, či vodná priekopa ako je tomu v Partizánskom-Šimonovanoch (Ruttkay, A. 1989; 1992; Ruttkay, A.–Ruttkay, M. 1990), alebo močiar ako je tomu v Parížovciach (Križanová 1976, 204).

Areál tvrdze tvorí oválne alebo lichobežníkové plató, obsahujúce jediná stavbu (Wolf 1976, 113). Môže to byť palác alebo veľká hranolová veža s výhradne obytnou funkciou, menšia hranolová veža so zmiešanou obrannou aj obytnou funkciou, okrúhla veža s výhradne obrannou funkciou (obr. 5). Niekedy túto stavbu môže dopĺňať ešte hranolová vežová brána. Niekedy solitérna stavba v strede chýba a zástavba sa buduje po obvode popri fortifikácii. Fortifikácia má obvykle pravidelný tvar, ktorý sa len zriedka alebo len čiastočne pripodobuje tvaru terénu (Chotěbor 1982, 357, 364). Takémuto obrazu zodpovedajú aj ikonografické pramene, ktoré zobrazujú vežu dokonca bez ohradenia, alebo len s palisádou, či s pleteným plotom (Chotěbor 1992, 178). Tvrdze väčšinou nemajú hospodárske budovy, slúžia len na ubytovanie a ochranu zemepána a sú symbolom moci a nadradenosti. Ich hospodárskym zázemím je dedina, na ktorú naväzujú (Ruttkay 1992, 260; Kouřil–Měřínský–Plaček 1994, 121–122). Ako je tomu aj v Prievidzi, kde sa v polohe Pod Mariánskym vrškom nachádzajú stredoveké sídliskové nálezy (Bialeková 1992, 114). Niekedy takéto tvrdze vznikali opevnením feudálneho dvorca, ktorý mal funkciu sídla, ale nebol dostatočne chránený. Máme o tom dokonca aj písomné doklady z Čiech zo 14. storočia (Plaček 1999, 297). Nebudeme asi ďaleko od pravdy, keď tento poznatok aplikujeme aj na územie Slovenska.

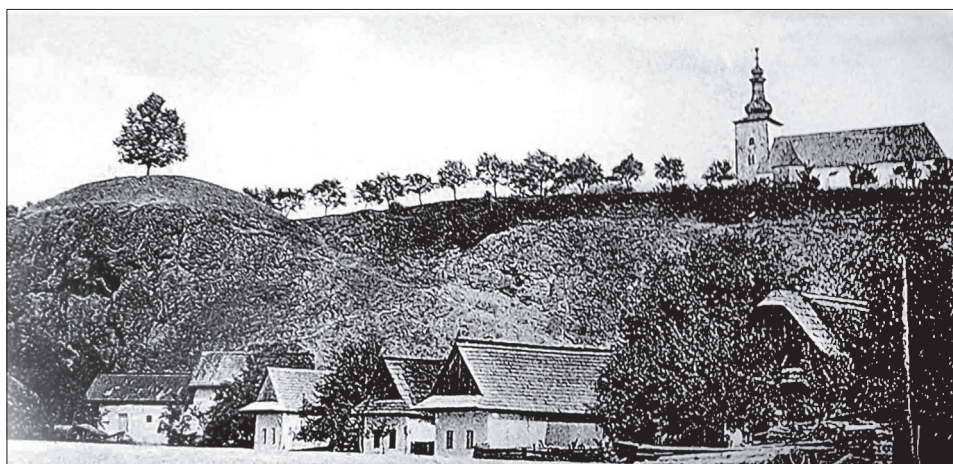
Často sa hovorí o súvisi medzi feudálnym dvorcom a sakrálnou stavbou. Pri tomto type stavieb sa však nestretávame s bezprostredným susedstvom sakrálnej a profánnej architektúry. Z viacerých študovaných lokalít len v dvoch stál chrám v predhradí, no aj v týchto prípadoch bol vzdialený od samotnej citadely niekoľko desiatok metrov, tak je tomu v prípade tvrdze v Javorníkoch – Turmhügel, kde leží kostolík 80 metrov od opevnenia (Goš 1976, 33) a podobne je tomu aj v Prievidzi, kde v už spomínanom gotickom mariánskom kostole sa v podpovalí veže našli pozostatky románskeho muriva. Len ďalší výskum odhalí, či aj sakrálny areál bol nejakým opevnený a či jeho opevnenie súviselo s opevnením hradu. Minimálne však bol sakrálny priestor ohradený pleteným plotom, ako to bolo zvykom podľa dobových cirkevných nariadení (Smetánka 2004).

O tom, že by prievidzský hrad mohol byť hradom typu motte svedčí okrem dispozície zatiaľ len čiastočne preskúmaného hradu, aj množstvo súvých analógií zo Slovenska, ale aj susedných Čiech. Zo Slovenska sú to tvrdze, či malé hrady ako tvrdza Branč (2. polovica 12. storočia), kráľovský hrádok Jelšava (1241), tvrdza Vojkovce–Pildankert (1270; Polla–Slivka–Vallašek 1981, 386–391), hrad Gemer (pred 1200; Oždáni–Nevizánsky 2002, 152–154)

Obr. 3. Pohľad na lokalitu z údolia Handlovky. Foto autor.

Abb. 3. Blick auf die Fundstätte vom Tal des Baches Handlovka aus. Foto vom Verfasser.

Obr. 4. Pohľadnica zo začiatku 20. storočia zobrazujúca umelý pahorok a kostol z údolia Handlovky.

Abb. 4. Ansichtskarte vom Beginn des 20. Jhdts. mit Darstellung des künstlich angelegten Hügels und der Kirche vom Tal des Baches Handlovka aus.

kráľovský strážny Havranov hrad nad Liptovskou Marou (13. storočie; Pieta 1996, 96), tvrdze Trakovice, Ruskovce, Ludanice, Partizánske-Šimonovany, Nitrianske Hrnčiarovce (všetky po polovici 13. storočia; Ruttkay 1992), tvrdze Svinica-Várhegy, Brzotín Malčice-Várhegy, Parížovce (Slivka 1977). V Čechách sú to tvrdze Štandl a Lipina (2. polovica 13. storočia; Kouřil 1992), Bořanovice u Přibíz (13. storočie; Bálek-Unger 1994), kráľovský hrad Václava I. Jenčov pri Bělčicích (polovica 13. storočia; Menclová 1972, 193), tvrdze z Javorníka (13. storočie), Račieho údolia a Skorošic (obe nedatované; Goš 1976), dve tvrdze zo začiatku 14. storočia v Ervěnicích (Kašička-Nechvátal 1981), Zrůbek u Sedlčan (Petráň a kol. 1985-1, obr. 279).

Výzor a techniku stavby prievidzského hradu je možné zo súčasného stavu výskumu rekonštruovať len hypoteticky, vychádzajúc z nálezovej správy Hornonitrianskeho múzea 2/69. Napriek malému rozsahu výskumu sa dá povedať, že objekt prežil tri rôzne stavebné fázy. Prvú fázu, teda spodnú vrstvu reprezentuje maltová dlážka v pomerne silnej kultúrnej vrstve premiešanej s množstvom popola, pričom zatiaľ neboli objavené náznaky základov, čo by mohlo hovoriť o drevenej stavbe bez podmurovky s maltovou dlážkou. Tehlovina alebo mazanica vo vrstve ukazuje na kombináciu dreva s hlinou pri výstavbe objektu. Nasledujúca vrstva je od prvej oddelená vrstvou kamenného štrku, súvisiacou asi s vyrovnávaním terénu, či zvýšením pahorku motte. Z tohto obdobia pochádza pomerne tenká vrstva podobná predošlej, v priestore sondy však chýba stopa po objekte. Tehlovina a popol jasne naznačujú hlineno-drevenú stavbu. Posledná vrchná vrstva je znova oddelená od predchádzajúcej násypom sterilného ílu, miestami s introdukciou kultúrnej vrstvy v druhej polohe. Samotnú vrchnú vrstvu reprezentuje prepálená vrchná časť flovej planírky s keramickými črepami a základová ryha hlboká 50 cm. Táto časť je prekrytá už len humusom. Interpretovať by sa dala ako pozostatky drevenej stavby na podmurovke, ktorá zanikla požiarom. Materiál z podmurovky zrejme poslužil pri niektorej z prestavieb susedného mariánskeho kostola.

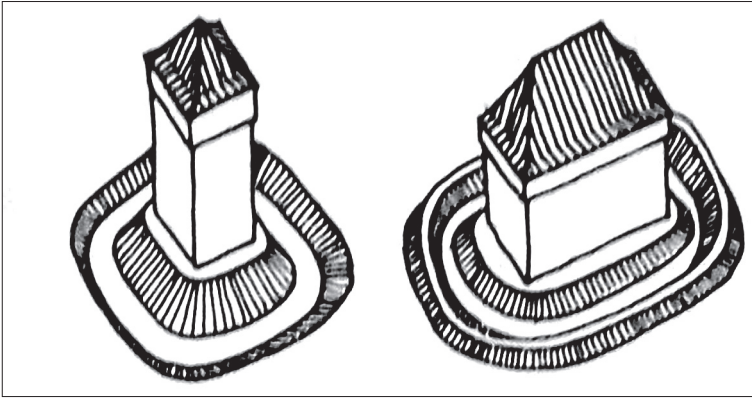
Jednotlivé vrstvy nálezov nie sú na základe súčasného výskumu presne datovateľné. Ako už bolo spomenuté, materiál datuje lokalitu do 13. a 14. storočia, no vyskytli sa aj črepy z 11.-12. storočia. V danom stave bádania je možné stotožniť jednotlivé vrstvy s historickými udalosťami len hypoteticky. Prvú vrstvu je pravdepodobne možné spájať s neskorou slovanskou keramikou, kedy tu asi stál nejaký dvorec, ktorý mohol byť súčasťou väčšieho fortifikačného komplexu, teda hradu z 12. storočia, ktorý predpokladá E. Juck.

Druhá vrstva, by mohla byť prievidzským hradom z 13. a 14. storočia, ktorý ako stavba asi zanikol za udalostí súvisiacimi z viacerými zmenami vlastníka v dobe Matúša Čáka, čo by vysvetľovalo rovnaký rok zániku hradného obvodu ako dátum kedy sa bán Gilet stal comesom a asi už len titulárnym kastelánom Prievidze.

Nakoniec posledná stavba, po ktorej zostala plytká a úzka základová ryha v prepálenej vrstve, vzhľadom na výskyt materiálu z 15. storočia môže súvisieť s pobytom a násilným odchodom Jiskrových vojsk, ktoré využili na svoj pobyt výhodnú polohu opusteného hradu a zakomponovali ho do svojho dočasného opevnenia, tak ako to urobili napríklad aj v Branči-Velkej Vsi (Ruttkay-Cheben-Ruttkayová 1994, 238).

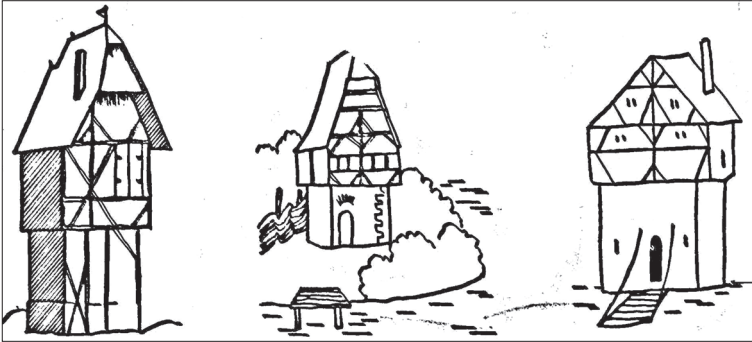
Platnosť tejto hypotézy je možné overiť len kompletným výskumom motte, priekopy, ale aj zázemia s kostolom, kde by sa mohli objaviť stopy po hospodárskom zázemí hradu a overiť, či aj sakrálny areál bol nejakým spôsobom opevnený.

Čo sa týka konštrukcie a výzoru veže na hrade je možné urobiť si obraz na základe porovnania s výsledkami iných výskumov ako aj s ikonografickým materiálom. V ikonografii je možné vidieť stavby stavané hrazdenou technikou kombinovanou s hlineným materiálom (obr. 6), alebo obitou fošňami, spodná časť a niekedy celá stavba sa väčšinou javí ako murovaná (Chotěbor 1992, 179, obr. 1, 2, 4, 8, 11). Hrazdené steny vyplnené nabitou hlinou alebo pálenými tehliami sú známe z viacerých lokalít tohto typu. Len pre porovnanie si uvedme šľachtickú kúriu vo Vajkovciach z rovnakého obdobia (Slivka 1977, 305, 320; Kouřil-Měřínský-Plaček 1994, 130) Je možné, že na výstavbu boli použité aj nepálené tehly. Tie sa v danom regióne pri výstavbe ľudovej architektúry hrazdenou technikou používali donedávna a sú stále pozorovateľné na stojacej architektúre. Rovnako mohla byť použitá aj zrubová

Obr. 5. Možnosti dispozícií (podľa Chotěbora 1982) typovo vystihujúcich hrad v Prievidzi.

Abb. 5. Mögliche Dispositionen (nach Chotěbor 1982), welche typenmäßig die Burg in Prievidza darstellen.

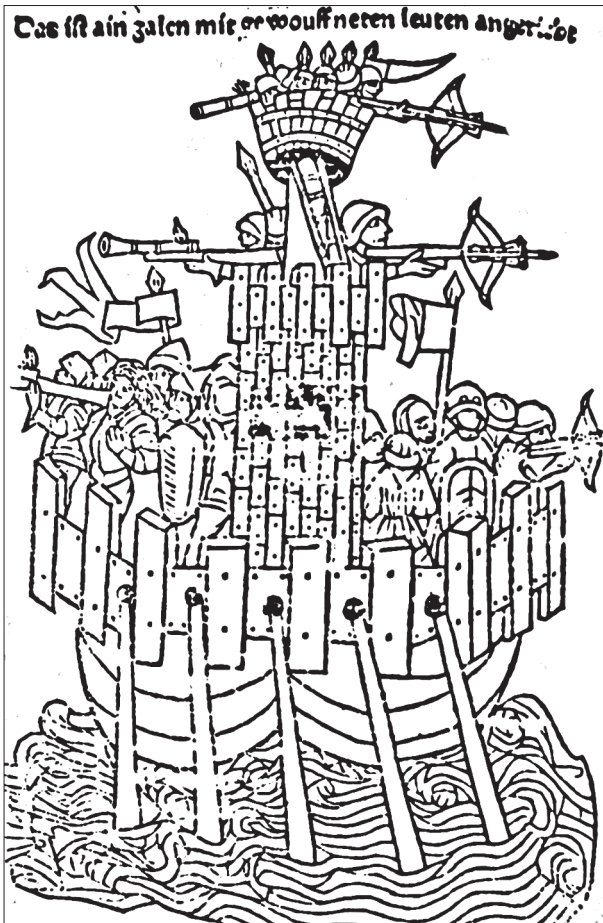
Obr. 6. Hrazdené konštrukcie vežových stavieb zo západoeurópskej ikonografie, 15. storočie (podľa Chotěbora 1992).

Abb. 6. Fachwerkkonstruktionen von Turmbauten aus der westeuropäischen Ikonographie, 15. Jhdt. (nach Chotěbor 1992).

Obr. 7. Miniatúra z Biblie kráľa Václava IV. z obdobia rokov 1389–1400 zobrazujúca drevenú fortifikáciu ako aj aspoň čiastočne drevenú vežovú stavbu s kombináciou zrubovej konštrukcie a konštrukcie s použitím fošni.

Abb. 7. Miniatur aus der Bibel von König Wenzel IV. aus dem Zeitraum von 1389–1400 mit Darstellung einer Befestigungsanlage aus Holz sowie zumindest einer teilweisen Darstellung eines Holzturmbaus, der aus einer Kombination einer Blockkonstruktion und einer Konstruktion unter Verwendung von Bohlen besteht.

Obr. 8. Knižná ilustrácia z diela Flaviana Renata Vegetia: De Re Militarii z roku 1476 zobrazujúca drevenú vežu s bojovníkmi na vojnovnej lodi. Veža je postavená pomocou konštrukcie s fošňami.

Abb. 8. Buchillustration aus dem Werk De Re Militarii von Flavius Renatus Vegetius aus dem Jahre 1476 mit Darstellung eines Holzturms mit Soldaten auf einem Kriegsschiff. Der Turm wurde mit Hilfe einer Bohlenkonstruktion errichtet.

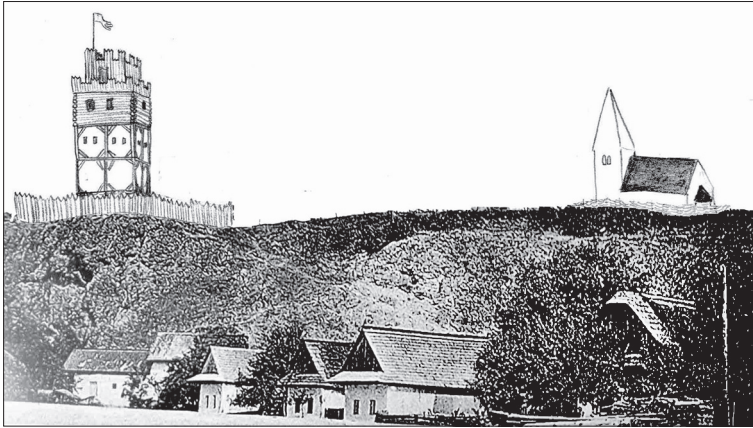
Partizánskom-Šimonovanoch. Ten je datovaný zhodne s hradom Prievidza a je vzdialený len niekoľko kilometrov. Technika použitá pri jeho stavbe je zaujímavá. Ide o kombináciu tehlového vonkajšieho a vnútorného líca a zmesi kameňa a štrku viazanej maltou premiešanou s tehlovou drvinou, ktorá vyplňa stred (Ruttkey, A.–Ruttkey, M. 1990, 147).

Je však možné, že tu nikdy nestála vežová stavba, len akási budova plniaca funkciu obytného paláca a celá lokalita mala len charakter dvorca, ako sa to v prípade kráľovských hradov niekedy zaužívalo (Kouřil–Měřínský–Plaček 1994, 133).

Na to, aby sme definitívne rekonštruovali výzor a charakter hradu Prievidza je potrebný ešte ďalší archeologický výskum samotnej motte ako aj priestoru podhradia smerom ku kostolu. Táto štúdia si dala za cieľ zhrnúť dosiaľ známe fakty o tomto hrade ako aj priblížiť podobné lokality, aby pri prípadnom ďalšom výskume lokality mohli byť tieto poznatky zohľadnené a aby výskum sledoval výskyt týchto javov. O akúsi hypotetickú rekonštrukciu hradu na základe poznatkov zhrnutých v tejto práci sme sa predsa pokúsili. Vychádzajúc z nich máme pred sebou obraz sídla správcu kráľovského hradného obvodu, neskôr správcu časti územia ovládaného Matúšom Čákom. Je to rozlohou malý stredoveký hrad, typický

technika, snáď aj s dvojitými stenami ako tomu bolo na Havranovom Hrade, ktorá nie je zachytiteľná výskumom pokiaľ nebolo použité základové murivo, alebo sa nedochovalo drevo vo vhodných pôdnych podmienkach (Pieta 1996, 96–97; Kouřil–Měřínský–Plaček 1994, 130; Klusáčková 1981). Táto technika je viditeľná aj na miniatúre v Biblii kráľa Václava IV. (obr. 7), ktorá vznikla v rokoch 1389–1400 (Petráň a kol. 1985–2, 512, obr. 360). Konštrukcia s nabitými fošňami je známa z Drábskych svätíček na Mníchovom hradišti v Českom ráji, kde boli hrubé kmene obité fošňami 5–7 metrov dlhými, rekonštrukcia veží D. Menclovej je jednou z možností rekonštrukcie Prievidzského hradu (Menclová 1972a, 221–223). Stredoveké zobrazenie tejto techniky nachádzame v knihe Flaviana Renata Vegetia: De re militarii z roku 1476, kde zobrazuje vojnovú loď s vežou pre bojovníkov (obr. 8), značne pripomínajúcu pozemné veže (Kunze 1975, obr. 58).

Otvorená ostáva aj možnosť, že bola táto stavba postavená tým istým spôsobom ako podobný hrad v neďalekom

Obr. 9. Hypotetická typová rekonštrukcia hradu v Prievidzi.

Abb. 9. Hypothetische Typenrekonstruktion der Burg in Prievidza.

pre obdobie druhej polovice 13. storočia a začiatku 14. storočia (obr. 9). Na malom umelom pahorku navrhšenom na strategicky výhodnom okraji Mariánskeho vršku na okraji zrázu stála veža ľahkej konštrukcie. Pravdepodobne drevená, stavaná zrubovou alebo hrazdenou technikou doplnenou hlinenými alebo tehlovými stenami. Z prístupovej strany bola bezpečnosť hradu zvýšená priekopou, snáď aj palisádou alebo pleteným plotom. Je možné, že ohradený areál pokračoval aj za priekopou, kde slúžil na vymedzenie sakrálneho priestoru okolo románskeho kostola.

Vďaka svojej krátkej existencii je hrad v Prievidzi dôležitým časťou pri skladaní obrazu vývoja stredovekej hradnej architektúry na Slovensku. Len vďaka krátkej existencii nedošlo na hrade k prestavbám v mladších obdobiach a tak tu ostala snáď neporušená situácia z obdobia prelomu 13. a 14. storočia, ktorá nám pri kvalitnom archeologickom výskume môže poskytnúť cenné informácie o dispozícii, aj keď menej významného, kráľovského hradu z tohto obdobia.

K tisku doporučil prof. PhDr. Alexander Ruttka, DrSc.

Literatúra

- BÁLEK, M.–UNGER, J., 1994: Motte z počátku 15. stol. v zaniklé vsi Bořanovice u Přibíče, okr. Břeclav, AH 19, 191–197.
- BIALEKOVÁ, D., 1992: Bojnice, Podhradie, Prievidza. In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia, zv. II, 113–115. Nitra.
- BLÁHA, J., 1976: Výsledky revize některých drobných středověkých opevnění v horním Podjíví, AH 2, 45–58.
- DURDÍK, T., 1976: K chronologii obytných věží českého středověkého hradu, AH 2, 105–116.
- GOŠ, V., 1976: Archeologický výzkum na Jesenicku, AH 2, 33–36.
- CHOTĚBOR, P., 1982: K situaci a stavební podobě vesnických feudálních sídel, AH 7, 357–366.
- 1992: Tvrze v ikonografických pramenech, AH 17, 177–187.
- JUCK, L., 1983: Stredoveká Prievidza, Péli: Prievidza, 31–44. Martin.
- KAŠIČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1981: K vývoji stavební podoby české středověké tvrže (Ervěnice na Mostecku v Čechách), AH 6, 139–146.
- KLUSÁČKOVÁ, V., 1981: K problému opevnění v Krušných Horách, AH 6, 63–70.
- KOLEKTÍV, 1998: Prievidza nepoznaná. Prievidza.
- KOUŘIL, P., 1992: Sídelní komplex Štandl – Lipina u Frýdku-Místku, AH 17, 233–243.
- KOUŘIL, P.–MĚŘÍNSKÝ, Z.–PLAČEK, M., 1994: Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, současný stav a perspektivy dalšího výskumu), AH 19, 121–151.
- KRIŽANOVÁ, E., 1976: O stredovekej kúrii v Parížovciach, AH 2, 203–208.
- KUČERA, M., 1974: Slovensko po páde Velké Moravy. Bratislava.
- KUNZE, H., 1975: Geschichte der Buchillustration in Deutschland, das 15. Jahrhundert. Leipzig.

- Le GOFF, J.–SCHMITT, J.-C., 2002: Encyklopedie středověku. Praha.
- MENCLOVÁ, D., 1972: České hrady 1. Praha.
- 1972a: České hrady 2. Praha.
- MIŠÍK, M., 1971: Prievidza. Banská Bystrica.
- OŽDÁNI, O.–NEVIZÁNSKY, G., 2002: Geodetické zameranie hradného kopca v Gemeri, AVANS 2001, 152–154. Nitra.
- PETRÁŇ, J. A KOL., 1985: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha.
- 1985: Dějiny hmotné kultury I/2. Praha.
- PIETA, K., 1996: Liptovská Mara. Bratislava.
- PLAČEK, M., 1999: Formy feudálního sídla moravského venkova, AH 24, 291–300.
- POLLA, B.–SLIVKA, M.–VALLAŠEK, A., 1981: K problematike výskumu hrádkov a hradov na Slovensku, AH 6, 361–405.
- REMIÁŠOVÁ, M., 1986: Z činnosti archeologického oddelenia múzea v Bojniciach, Horná Nitra 12, 57–109. Banská Bystrica.
- RUTTKAY, A., 1965: Nové nálezy z horného Ponitria, Študijné zvesti AÚ SAV 15, 189–214.
- 1969: Nálezová správa č. 2/69, uložená v Hornonitrianskom múzeu v Prievidzi. Rukopis.
- 1989: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku spreď 13. storočia, Zborník SNM LXXXIII – História 29, 57–107. Bratislava.
- RUTTKAY, A.–RUTTKAY, M., 1990: Závèrečná etapa výskumu tzv. vodného hradu v Partizánskom-Šimonovanoch, AVANS 1988, 156–147. Nitra.
- RUTTKAY, M., 1992: Príspevok k poznaniu malých opevnení na juhozápadnom Slovensku, AH 17, 253–262.
- RUTTKAY, M.–CHEBEN, I.–RUTTKAYOVÁ, J., 1994: Výskum stredovekého opevneného sídliska v Branči-Velkej Vsi, AH 19, 229–241.
- SMETÁNKA, Z., 2004: Legenda o Ostojovi. Archeologie všedního života. Praha.
- SLIVKA, M., 1977: Archeologický výskum zaniknutej šľachtickej kúrie vo Vajkoviach, okres Košice-vidiek, AH 3, 303–321.
- WOLF, V., 1976: K problematice středověkých horských hrádků ve východním podhůří Krkonoš, AH 2, 105–116.

Zusammenfassung

Die Burg Prievidza (Priwitz), ihre Lage, derzeitiger Forschungsstand und Perspektive weiterer Grabungen

In Prievidza (Priwitz) stand an der Wende des 13./14. Jahrhunderts eine königliche Burg, die als Zentrum des Burgbezirks, insbesondere aber als Schutzburg an den durch die Region Oberrnitra verlaufenden Landes- und Vizinalwegen diente. Die erste schriftliche Erwähnung der Burg stammt aus dem Jahr 1276, es existiert jedoch die berechtigte Annahme, daß die Burg an einen älteren Sitz anknüpfte, dessen Aussehen bislang unbekannt ist. Die Burg verschwand im Jahr 1321, als Prievidza die Stadtprivilegien erhielt. In diesem kurzen Zeitraum wurde sie mehrmals erobert.

Auf Grundlage einer Interpretation älterer Grabungen auf der Marienhöhe und gemäß schriftlichen Quellen befand sich die Lage der Burg auf einem Kegelhügel am Rande dieser Fundstätte oberhalb dem Tal des Baches Handlovka. Anhand eines Vergleiches der Fundsituation in Prievidza mit den Ergebnissen anderer Grabungen wurde die Burg als Burg vom Typ Motte rekonstruiert, d.h. als Turmbau auf einem künstlich aufgeschütteten, durch einen Graben, ggf. mit Palisaden befestigten Hügel. Der Turm wurde nicht mit Steinen errichtet, was durch das vollständige Fehlen dieses Materials in der Fundsituation belegt wird. Die Konstruktion der Burg war eher leichten Typs, für welche Holz und Lehm, bzw. Holz und gebrannte oder ungebrannte Ziegeln, oder Ziegeln und Stein- und Ziegelbruchstücke verwendet wurden, wie dies im nahe gelegenen Objekt in Partizánske – Šimonovany der Fall ist.

Die Arbeit schließt die Problematik der Priwitzer Burg nicht definitiv ab, sondern ist eher Grundlage und Anregung für eine intensive komplexe archäologische Erforschung dieser Fundstätte.

Deutsch von Bernd Magar